

ARNASOY DAVLAT ORNITOLOGIK BUYURTMA QO'RIQXONASINING EKOTURISTIK SALOHİYATI

professor

Safarov K.S

O'zbekiston Milliy universiteti

b.f.n. dots v.b. Sanaeva L.Sh., g.f.f.d (PhD) dots v.b.

Usmanov M.R

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Gadaev Q.S

mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: *Alohida ekologik qimmatga ega bo'lgan tabiiy ob'ektlar va majmualarni asl holatida saqlash uchun mo'ljallangan muhofaza etiladigan tabiiy hududlar majmua (landshaft) buyurtma qo'riqxonalarini hisoblanadi. Arnasoy davlat buyurtma ornitologik qo'riqxonasi suv qushlarining qishlash joyi sifatida katta ahamiyatga ega.*

Kalit so'zlar: *Ekoturizm, buyurtma qo'riqxonasi, ekologiya, aloxida qo'riqlanadigan tabiiy hududlar, ekomarshrutlar, ornitologik turizm, fototurizm.*

Abstract: *Protected natural areas designed to preserve natural objects and complexes of special ecological value in their original state are complex (landscape) order reserves. Arnasoy state order ornithological reserve is of great importance as a wintering place for waterfowl.*

Keywords: *Ecotourism, custom reserve, ecology, protected natural areas, ecoroutes, ornithological tourism, phototourism.*

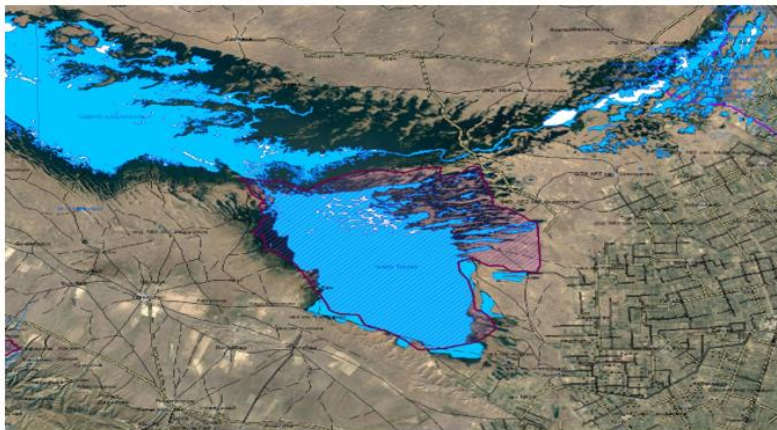
Hozirgi kunda ekologik turizmga axoli bandligini ta'minlash, axolining tabiatga bo'lgan qiziqishlarini oshiruvchi yo'nlash sifatidagina emas balki, tabiiy hududlarni saqlashga xam ko'maklashuvchi vosita sifatida qaralmoqda. Respublikamizda qo'riqxonalarida xar qanday faoliyat tur qonunan ta'qiqlanganligi sababli ushbu hududlarga ekoturistik marshrutlar tashkil etish va u joylarga sayyoxlar uyushtirish tavsiyalart ishlab chiqilmagan[3]. Jaxon tajibasini qaraganimizda qo'riqlanma hududlarda ekologik turizmni tashkil etish muhofaza hududlarining iqtisodiy rivojlanishiga va ilmiy chuqur taxlil etilishiga asos bo'lishi o'z isobini topa|yotganligi xisobga olib bunday hududlarga tashrif buyuruvchlar soni kun sayin oshayotgani ko`rinmosda. Jumladan, Rossiyadan keyingi yillarda qo'riqlanma hududlarga tashrif buyurgan sayoxlar soni 9 mln.ga yetgan bo'lsa ushbu ko'rsatkich AQSh da 319 mln. ni tashkil etgan [7].

Himoyalangan tabiiy hududlar Yerning va (yoki) suv kengliklarining (akvatoriyalarning) ustuvor ekologik, ilmiy, madaniy, estetik, rekreatsiya va sanitariya-sog'lomlashtirish ahamiyatiga molik bo'lgan, xo'jalik maqsadidagi doimiy yoki vaqtincha foydalanishdan to'liq yoki qisman chiqarilgan uchastkalari muhofaza etiladigan tabiiy hududlar hisoblanadi. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar belgilangan maqsadi va rejimiga qarab quyidagi toifalarga bo'linadi:

Jizzax viloyatidagi Arnasoy davlat buyurtma qo'riqxonasi sobiq O'zbekiston SSR Vazirlar Kengashining 09 sentabr 1983 yildagi №521-sonli farmoyishiga asosan Forish tumani hududida, Tuzkan ko'lida tashkil etilgan. Bugungi kundagi yer maydoni 63326,4 gektar bo'lib

asosiy maqsadi ko'chib yuruvchi va doimiy yashovchi qushlarini himoya qilishdir.

Jizzax viloyati Forish tumani Tuzkon ko'li o'rnida joylashgan buyurtma qo'riqxonaning umumiy yer maydoni 63300 gektarni tashkil etib, janubiy qismi N-40031'30" E-67032'45" geografik koordinatada, dengiz sathidan 205 metr, shimoliy qismida "yashil ko'prik" atrofida, ovchilik jamiyati idorasining filiali joylashgan bo'lib, N-40046'10" E-67038'14" koordinatada, dengiz sathidan 204 metr, sharqiy qismi quruqlik bilan chegaradosh bo'lib, u yerda Aydar-Arnasoy ko'llar akvatoriyasining "Tuzkon" 3-davlat nazorat punkti joylashgan. N-40037'06" E-67037'18" koordinatada, dengiz sathidan 203 metr, g'arbiy qismi N-40046'53" E-67017'20" koordinatada, dengiz sathidan 206 metr balandlikda joylashgan (1-rasm).

1-rasm. Arnasoy davlat buyurtma qo'riqxonasining kosmosdan olingin surati va chegaralari

Qo'riqxonada barcha ov turlari taqiqlangan, ammo baliq ovlashga ruxsat berilgan. Qo'riqxonaning chegarasi bo'ylab habarnomalar mavjud, bu qo'riqlanadigan hudud ekanligi haqida ogohlantiradi. Aydar-Arnasoy ko'llar akvatoriyasining "Tuzkon" davlat nazorat inspektorlari tomonidan tezkor reydlar davomida amalga oshiriladi.

Navro'z baliqchilar qishlog'i Tuzkon ko'li yaqinida joylashgan. Baliq ovlash brigadalari qirg'oq bo'ylab joylashgan. Navro'zdan nisbatan unchalik uzoq bo'lmagan joyda, asfalt yo'l bilan bog'langan boshqa aholi punktlari mavjud.

Qo'riqxonada uchta suv omborini birlashtiradi - Tuzkon, Arnasoy va Aydar. U suvda yashaydigan qushlarga va yarim suvda yashovchi qushlarga boy. Uning hududida ko'plab orollar mavjud, ularda ko'plab qushlarning koloniyalari - suzuvchilar mavjud bo'lgan. Ko'plab yovvoyi cho'chqalar yashagan. Biroq, 1990-yillarning boshlaridan boshlab ko'llarda suv sathi ko'tarila boshlagan va orollar asta-sekin yemirilib suv bilan qoplangan.

Qo'riqxonaning hududi quyidagi landshaftlar bilan ifodalanadi: qattiq qumlar; qirg'oq majmuasi, suv havzasi. Tuzli joylar oz sonli miqdorda uchraydi. Tuproqlarning tabiati va ularning namlik darajasi vegetatsiya davrining rivojlanishini belgilaydi. Qumli joylarda saksovul, bir necha turdagi suzuvchilar (*Ammodendron conollyi*, *A. karelini*, *A. lehmannii*) va qandim (*Calligonum caput*, *C. oriopodum*)lar uchraydi.

Suv havzalari qirg'og'ida muhim joylarni chakalakzorlar (*Tamarix hispida*, *T. laxa*, *T. litvinovii*), yantoq (*Alhagi canescens*) va sho'ralar (*Salsola turcomanica*, *S. foliosa*, *Halimocnenum villosa*, *H. strobilaceum*) egallaydi. Suv havzalari bo'ylab oz miqdordagi sutterak (*Populus pruinosa*) va terak (*P. diversitolia*), o'sadi. Reed (*Phragmites communis*), keng bargli mushuk (*Tupha lafifolia*), spikelet, pemfigus va boshqalar suv omborlarida o'sadi.

Hayvonot dunyosi asosan gidrofil turlar bilan ifodalanadi: yirtqich qushlar va boshqalar. Sutmizuvchilar orasida - shoqol (*Canis aureus*), dasht mushugi (*Felis libica*), yovvoyi cho'chqa (*Sus scrofa*), bo'rsiq (*Meles meles*) va boshqalar. Kichik baklan (*Phalacrocorax pygmaeus*), pushti saqoqush (*Pelicanus onocrotalus*), jingalak saqoqush (*Pelicanus crispus*). G'ozlarning noyob turlarini ta'kidlashni kerak: soqov oqqush (*Cygnus olor*), oqqush (*Cygnus cygnus*), qizil ko'krak (*Rufibrenta ruficollis*), noyob ko'chib yuruvchi turlar, oq ko'zli o'rdak (*Aythya nyroca*), uzun dumli burgut (*Haliaeetus Leucoryhus*) va oq dumli burgut (*Haliaeetus albicilla*), qora bosh (*Larus ichthyaetus*) va boshqalar yashaydi.

Qo'riqxonaning hududi ham, unga qo'shni hududlar ham chorva mollarini, asosan qo'ylarni boqish uchun foydalaniladi. Suv omborida baliq ovlash jamoalari ishlamoqda.

Davlat buyurtma ornitologik qo'riqxonada - suv qushlarining qishlash joyi sifatida katta ahamiyatga ega. 2004 yilda O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Zoologiya instituti xodimlari tomonidan qishlaydigan qushlarni o'rganish vaqtida ko'lni o'z ichiga olgan Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi bo'yicha, qishlaydigan qushlarning 45 turi qayd etilgan. Buyurtma qo'riqxonada ko'chib yuruvchi qushlarning dam olish maskani sifatida katta ahamiyatga ega. Bahorgi ko'chish paytida ko'l bo'yida minglab kulrang turnalar (*Grus grus*) qayd etilgan.

Xulosa sifatida shuni aytimiz mumkinki Arnasoy davlat buyurtma qo'riqxonasining suv - botqoqqushlari, suvga yaqin qushlar va boshqa qushlarning migratsiya yo'lida joylashganligi noyob qushlarni ximoya qilishda katta ahamiyatga egadir. Shu sababli xududda ornitologik turizm, ekoturizm, ilmiy turim, rekreatsion turizm turlarini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq bo'ladi. Xozirda yirik turistik firmalar tomonidan ushbu hudud ornitologik yoki ekoturistik nuqtai nazardan marshrutlarga kiritilgan. Turistik infratizimlarning tashkil etilmagani, yo'l, internet tarmoqlarining mavjud emasligi va joylashtirish vositalarining xam talab darajasida emasligi ushbu hududga turistlar sonining kekin oshishi ketmasligiga sabab bo'lmoqda. Arnasoy davlat ornitologik buyurtmaxonasida hozirda mavjud joylashtirish vositalarini sanitariya gigienik jihatdan qayta ko'rib chiqish, ularda ornitologik anjomlarni ijarasini tashkil etish, mutassadilarning malakasini oshirish kabi tadbirlarni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining 2004 yil 3 dekabrda tasdiqlangan "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida" gi 710-II-son qonuni
2. O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 9 dekabrda tasdiqlangan "Qo'riqlanadigan tabiiy hududlar to'g'risida" gi 754-XII-son qonuni
3. Respublika Vazirlar mahkamasining 1994 yil 7 oktyabrdagi "Zomin davlat qo'riqxonasining hududini kengaytirish va uning muhofaza qilish tadbirlarini kuchaytirish" haqidagi № 498-sonli qarori.
4. URL. <https://www.uznature.uz/ru/activity/biodiversity?numer=444>
5. URL. <https://marakandattravel.asia/ru/all-tours/ornitologicheskij-tur-v-uzbekistane/>
6. URL. <https://www.uznature.uz/ru/activity/biodiversity?numer=444>
7. Под экологический туризм в заповедных зонах подведут законодательную базу. Экологический туризм весь номер от 01.07.2020